

СЕКЦІЯ 4 ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СУДАМИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

УДК 347.931

ВИДИ СУДОВИХ АКТИВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Андронов І.В., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню судових актів, що ухвалюються судами в порядку цивільного судочинства. Визначено сутність цих актів правосуддя, встановлено основні відмінності між ними залежно від кола юридичних питань, що повинні вирішуватися тим чи іншим процесуальним актом.

Ключові слова: цивільний процес, судовий акт, судове рішення, правосуддя, судовий наказ.

Статья посвящена исследованию судебных актов, которые принимаются судами в порядке гражданского судопроизводства. Определена сущность данных актов правосудия, установлены основные отличия между ними в зависимости от круга юридических вопросов, которые должны решаться тем или иным процессуальным актом.

Ключевые слова: гражданский процесс, судебный акт, судебное решение, правосудие, судебный приказ.

Andronov I.V. TYPES OF JUDICIAL ACTS IN CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE

The article is sanctified to research of judicial acts that is accepted by courts in order of the civil procedure. Essence of these acts of justice is certain, basic differences are set between them depending on the circle of legal questions, that must decide by that or other judicial act.

Key words: civil procedure, judicial act, court decision, justice, order of court.

Постановка проблеми. Вирішення цивільної справи по суті (вирішення юридичного спору між сторонами, дача відповіді на позовні вимоги) та вирішення клопотання про виклик свідка – принципово різні за своєю сутністю завдання, які вимагають від суду різних підходів до їх вирішення, різного обсягу зусиль, оброблення матеріалів, обґрунтування висновків, застосування різних техніко-юридичних прийомів тощо. Також вони мають зовсім різні правові наслідки. Саме тому дуже важливо, щоб обсяг питань, які вирішуються ухваленням того чи іншого процесуального акта, відповідав сутності такого акта й, навпаки, ухвалений судом процесуальний акт повинен за своєю сутністю відповідати вирішеному ним питанню, тобто процесуальна форма повинна чітко відповідати юридичному змісту.

На жаль, ні в юридичній літературі, ні в процесуальному законодавстві, ані в судовій практиці не простежується системного підходу до розмежування кола юридичних питань, які повинні вирішуватися тим чи іншим процесуальним актом. Утім така диференціація дуже важлива. Кожен із видів судових рішень має свої особливості, що зумовлені якраз характером тих питань, які ним вирішуються. Інакше кажучи, вирішуючи певне питання за допомогою неправильного судового акта, суд фактично уподібнюється до мисливця, який обирає хибний калібр зброї на полюванні. Отже, дуже важливо визначити, для вирішення яких саме питань призначений той чи інший процесуальний акт.

Стан розробленості проблеми. Дослідженням проблематики судових актів у цивільному процесі або окремим її аспектам присвячували свої праці такі

вчені, як С.Н. Абрамов, М.Г. Авдюков, М.А. Гурвіч, П.П. Заворотько, С.К. Загайнова, М.Б. Зейдер, В.В. Комаров, О.В. Кудрявцева, Д.Д. Луспеник, Н.І. Масленнікова, Д.І. Полумордвинов, М.І. Ткачев, Г.В. Фазікош, Н.О. Чечина, Д.М. Чечот, М.Й. Штефан, К.С. Юдельсон та інші науковці. Однак указані науковці здебільшого зосереджувалися на дослідженнях лише одного з різновидів процесуальних актів суду – рішення, не приділяли належної уваги аналізу спільних рис і відмінностей, які притаманні всім судовим актам у цивільному процесі України.

Метою статті є характеристика основних видів судових актів у цивільному процесі України, встановлення відмінностей між ними та визначення кола юридичних питань, що повинні вирішуватися тим чи іншим процесуальним актом.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі наводяться різні класифікації судових актів. Так, Е.М. Мурадьян за характером ділить судові акти на: а) розпорядчі; б) забезпечувальні; в) посвідчувальні; г) підсумкові.

У розпорядчих актах, на думку вченої, виражається керівна та організувальна роль судді в процесі, забезпечувальні акти дають змогу оформити забезпечення позову, рішення, доказів. Посвідчувальною є ухвала про затвердження мирової угоди та закриття провадження. Підсумковими актами є рішення суду, що мають підсумковий характер. У них сформульоване веління, припис суду по суті справи, відповідь на головне питання або комплекс питань, поставлених перед судом позивачем (заявником) [1, с. 651–652].

Утім, як визнає й сам автор, така класифікація має певною мірою умовний характер, оскільки ухвала про закриття провадження у справі, що постановляється судом у зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди, є водночас посвідчувальним і підсумковим актом.

За інстанційною ознакою С.К. Загайнова пропонує ділити судові акти на: а) ті, що постановляються судом першої інстанції; б) ті, що постановляються судами перевірених інстанцій [2, с. 111]. Схожу класифікацію запропонував й М.І. Ткачев [3, с. 11].

Будь-яке владне судження суду з приводу того чи іншого питання в процесі відправлення правосуддя в межах визначених законом повноважень є рішенням – владним актом суду, зовнішнім виявом судової влади. Таке судове рішення, будучи ще й процесуальним актом, виражається в певній процесуальній формі.

С.К. Загайнова визначає судові акти в цивільному процесі як установлену цивільним процесуальним правом форму вираження судовими органами своєї волі, що безпосередньо спрямована на забезпечення чинних прав, свобод і законних інтересів учасників цивільного обороту [2, с. 90].

Е.М. Мурадьян стверджує, що за формою всі судові акти письмові, однак розпорядчі можуть бути й вербальними [1, с. 651]. З такою точкою зору не можна погодитись, оскільки кожен судовий акт є письмовим. Навіть судова ухвала, що не оформлюється у вигляді окремого процесуального документа, а постановляється судом на місці, заноситься до журналу судового засідання, а отже, має письмову форму. Одночасно в силу принципу усності майже всі судові акти усно проголошуються судом, а отже, мають також усне вираження. Виняток становлять лише акти, що виносяться судом у різних видах письмових проваджень (наприклад, судовий наказ) або поза судовим засіданням (наприклад, ухвали про відкриття провадження у справі, про забезпечення позову тощо).

Однак сама підстава класифікації за процесуальною формою вираження судового рішення має право на існування. Як уже зазначалося, таких процесуальних форм у цивільному судочинстві є чотири: рішення, ухвала, постанова й судовий наказ. Кожний із цих судових актів є рішенням із погляду логіко-розумової діяльності суду, оскільки виражає результат вирішення певного питання, що постає перед судом у процесі відправлення правосуддя (позовної вимоги, клопотання, скарги тощо), всі вони є правозастосовними актами, оскільки вся діяльність суду в процесі розгляду та вирішення цивільної справи має правозастосовний ха-

ракти. Водночас існування принципово різних питань, які змушений вирішувати суд у процесі відправлення правосуддя, породжує й різні процесуальні форми їх вирішення.

Такий процесуальний документ, як рішення суду, в процесуальній літературі завжди розглядався як акт правосуддя, яким цивільна справа закінчується та вирішується по суті, тоді як ухвала – це процесуальний документ, яким вирішуються питання, пов'язані з рухом справи в суді, різні клопотання тощо. Подібний підхід є традиційним. На ньому наголошував ще Т.М. Яблочков, який зазначав, що, маючи безповоротне значення в закінченні тяжби двох осіб, рішення природно має бути продуктом зрілого роздуму суддів: воно має бути ухвалене після закінчення словесного змагання. Навпаки, ухвали можуть бути постановлені незалежно від суті позову як до початку процесу (забезпечення позову), так і після його завершення (наприклад, роз'яснення рішення) [4, с. 177].

Ця концепція відображена й у процесуальному законодавстві. Так, відповідно до ч. ч. 2, 3 ст. 208 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. Судовий розгляд закінчується ухваленням рішення суду, а у випадках, передбачених ст. ст. 389-6 і 389-11 цього Кодексу, – постановленням ухвали.

У проекті нового ЦПК України [5] це питання ще більш конкретизоване. Згідно з ч. ч. 2, 3 ст. 259 проекту нового ЦПК України, процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених

цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. Розгляд справи по суті судом першої інстанції закінчується ухваленням рішення суду.

Отже, як убачається з наведених положень процесуального закону, відмінність між рішенням та ухвалою полягає в тому, що рішення – це підсумковий документ, у якому відображено весь хід судового процесу та зазначається результат вирішення справи судом, його (тобто суду) остаточний висновок по суті заявлених вимог позивача й заперечень відповідача. У свою чергу, ухвала – це проміжний документ, яким вирішуються поточні питання процесуальної діяльності суду.

Утім такий підхід не пояснює, чому існує низка категорій цивільних справ, які вирішуються не рішенням, а ухвалою суду, серед них – справи про оскарження рішень третейських судів; справи за скаргами на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення; справи про визнання та виконання рішень іноземних судів. У кожній із цих категорій справ підсумковим документом, який вирішує справу по суті, є судова ухвала.

На нашу думку, причина полягає в тому, що спільною ознакою цих справ є те, що в результаті їх розгляду суд не вирішує спір про право цивільне. У кожному випадку такий спір уже був вирішений (третейським судом, іноземним судом чи судом, рішення якого виконується державним виконавцем, рішення, дії або бездіяльність якого оскаржуються). Названі категорії справ мають виключно процедурний, певною мірою обслуговуючий характер, а тому вирішуються по суті ухвалою, а не рішенням суду.

Отже, можна зробити висновок, що головною відмінністю рішення суду від ухвали є те, що в рішенні існує тісний зв'язок зі спірними матеріальними правовідносинами, що є предметом судового розгляду. Призначення судового рішення – внести ясність у ці правовідносини, чітко визначити їх зміст. Рішення суду є актом індивідуального правового регулювання матеріальних правовідносин.

Ухвала суду має виключно процесуальне значення й на матеріальні правовідносини сторін безпосередньо не впливає.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення. У юридичній літературі не припиняються дискусії з приводу того, чи можна вважати наказне провадження відправленням правосуддя, цивільним судочинством як таким, а судовий наказ – актом правосуддя.

Наприклад, деякі вчені розглядають наказне провадження не як вид цивільного судочинства, а як допроцесуальну, проте водночас альтернативну процедуру, що здійснюється суддею з метою прискорення захисту права кредитора й установлення спірності або безспірності вимоги [6, с. 298]. Т.В. Сахнова стверджує, що наказне провадження не є формою диференціації цивільного процесу (відповідно, видом провадження), оскільки власне цивільного процесу під час видачі судового наказу немає. Наказне провадження, на думку вченої, не може бути охарактеризоване як спрощене провадження, це самостійна судова процедура із забезпечення безспірних матеріально-правових вимог, що лежать за межами цивільної процесуальної форми [7, с. 62].

Протилежну точку зору висловила І.В. Удальцова, зазначивши, що наказне провадження є структурним компонентом цивільного процесу поряд із позовним та окремим провадженнями [8, с. 84].

Указане породжує й неоднозначність позицій учених стосовно визначення юридичної природи самого судового наказу. Одні науковці розглядають його як судовий акт, акт правосуддя разом із рішенням та ухвалою [9, с. 391–392; 10, с. 50–51]. Та ж І.В. Удальцова відзначає, що за своєю сутністю судовий наказ є актом реалізації судової влади, яким вирішується цивільна справа по суті заявлених вимог. Науковець наголошує, що судовий наказ не можна змішувати ні з рішенням, ні з ухвалою суду, оскільки він усе ж таки самостійний акт правосуддя. Судовий наказ ухвалюється в порядку наказного провадження, яке в цивільному процесі має самостійне місце та значення. Хоча наказне провадження

і є спрощеною процедурою розгляду цивільних справ, у ньому також реалізуються завдання цивільного процесу (ст. 1 ЦПК України), тому можна стверджувати, що в наказному провадженні здійснюється правосуддя, яке втілюється в певному судовому акті. Тому є всі підстави вважати судовий наказ самостійним видом судового рішення [11, с. 286–287].

Інші науковці заперечують проти зарахування судового наказу до актів правосуддя [12, с. 185]. Нерідко в юридичній літературі процедуру видачі судового наказу порівнюють із процедурою вчинення виконавчого напису нотаріусом і звертають увагу на їх схожість [13, с. 118].

Остання точка зору має під собою певне підґрунтя. Дійсно, захист порушеного права в судовому прядку повинен відбуватися лише в складних випадках, коли простого «механічного» правозастосування недостатньо, коли правовідносини є спірними, а визначення прав та обов'язків їх суб'єктів потребує залучення всіх тих унікальних можливостей, якими наділений суд: змагальні засади участі сторін для відстоювання власних інтересів, спеціальна процедура з'ясування обставин справи (судове доказування), широкі можливості застосування суддівського розсуду тощо. У наказному провадженні все це не потрібно. Простоту й безспірність вимог, що розглядаються сьогодні в порядку наказного провадження, доцільно дійсно винести за межі цивільної процесуальної форми, встановивши позасудовий порядок їх вирішення (наприклад, віддати на розгляд тим самим нотаріусам, визначивши конкретний перелік документів, на підставі яких нотаріусом може видаватись наказ про стягнення коштів із боржника за кожною з передбачених законом вимог). Указаний підхід дасть змогу, по-перше, розвантажити суди, по-друге, прискорити захист порушеного права, оскільки нотаріальний процес більш оперативний, ніж судовий, навіть порівняно з наказним провадженням, по-третє, це додасть нотаріусам можливостей заробляти своєю професією. При цьому необхідно зауважити, що нотаріус не лише отримує оплату за свої послуги, а й несе майнову

відповідальність за свої дії, що також є додатковою гарантією захисту інтересів як кредитора, так і боржника.

Утім нині наказне провадження входить до цивільного судочинства, в порядку наказного провадження здійснюється судовий захист порушених прав заявників, а отже, реалізується основне завдання цивільного судочинства, передбачене ст. 1 ЦПК України. До того ж, як уже зазначалося, наявність розсуду суду з питань факту в наказному провадженні дає підстави стверджувати про дійсне судово-правозастосування, а судовий наказ, отже, можна визначити як акт правосуддя в цивільному судочинстві.

Ще однією формою судових рішень у цивільному процесі є судова постанова. Відповідно до ч. 4 ст. 208 ЦПК України, ухваленням постанови закінчується перегляд судових рішень Верховним Судом України. Тобто, за чинним цивільним процесуальним законодавством України, видавати постанови – виключна прерогатива Верховного Суду України. Шляхом ухвалення постанови Верховний Суд України здійснює захист прав та охоронюваних законом інтересів заявника на основі забезпечення єдності судової практики й дотримання міжнародних і європейських стандартів прав людини.

Згідно з ч. 1 ст. 360-7 ЦПК України, висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 355 цього Кодексу (неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, і неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – під час оскарження судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності чи встановленої законом компетенції судів щодо розгляду цивільних справ), є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності норма-

тивно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції під час застосування таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Відповідно до положень проекту нового ЦПК України [5], перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови (ч. 4 ст. 259), незалежно від результату вирішення справи. Отже, судовою постановою буде оформлюватися результат перевірки законності й/чи обґрунтованості судових рішень судами вищих інстанцій. Такий підхід законодавця можна вважати виправданим, оскільки перед судами перевірних інстанцій стоять децю інші завдання, ніж перед судом першої інстанції, а отже, і вирішуватися вони повинні шляхом ухвалення специфічних процесуальних актів.

Висновки. Отже, будь-яке владне судження суду з приводу того чи іншого питання в процесі відправлення правосуддя в межах визначених законом повноважень є рішенням – владним актом суду, зовнішнім виявом судової влади. Таке судове рішення, будучи ще й процесуальним актом, виражається в певній процесуальній формі. Згідно зі ст. 208 ЦПК України, судові рішення викладаються в таких формах: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови. Особливою формою судового рішення є судовий наказ.

Рішення суду – це підсумковий процесуальний документ, у якому стисло відображено весь хід судового процесу та зазначається результат вирішення справи судом, його (тобто суду) остаточний висновок по суті заявлених вимог позивача й заперечень відповідача. У свою чергу, ухвала – це проміжний документ, яким вирішуються поточні питання процесуальної діяльності суду. Головною відмінністю рішення суду від ухвали є те, що в рішенні існує тісний зв'язок зі спірними матеріальними правовідносина-

ми, що є предметом судового розгляду. Призначення судового рішення – внести ясність у ці правовідносини, чітко визначити їх зміст. Рішення суду є актом індивідуального правового регулювання матеріальних правовідносин. Ухвала суду має виключно процесуальне значення й на матеріальні правовідносини сторін безпосередньо не впливає.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення щодо вирішення безспірних вимог про стягнення коштів, що видається за спрощеною процедурою на підставі безспірних документів, є водночас судовим актом і виконавчим документом.

Постанова – це акт Верховного Суду України, шляхом ухвалення якого Верховний Суд здійснює захист прав та охоронюваних законом інтересів заявника на основі забезпечення єдності судової практики й дотримання міжнародних і європейських стандартів прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Судебная власть. Научное издание / [Т.Е. Абова, Е.Б. Абросимова, М.В. Боровский, С.В. Булаковский и др.]; отв. ред.: И.Л. Петрухин. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
2. Загайнова С.К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе / С.К. Загайнова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 389 с.
3. Ткачев Н.И. Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам / Н.И. Ткачев; под ред. И.М. Зайцева. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 108 с.
4. Яблочков Т.М. Учебник русского гражданского судопроизводства / Т.М. Яблочков. – Ярославль : Книгоиздательство И.К. Гассанова, 1912. – 326 с.
5. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 23.03.2017 № 6232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
6. Гражданское процессуальное право : [учебник] / [С.А. Алехина, В.В. Блажеев и др.]; под ред. М.С. Шакарян. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2004. – 584 с.
7. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
8. Удальцова І.В. Наказне провадження: історія та сучасність / І.В. Удальцова // Теорія та практика судової діяльності : [науково-практичний посібник]. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
9. Гражданский процесс : [учебник] / [Д.Б. Абушенко, В.П. Воложанин, К.И. Комиссаров и др.]; отв. ред. В.В. Ярков. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 720 с.
10. Решетняк В.И. Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе : [пособие] / В.И. Решетняк, И.И. Черных. – М. : Юридическое бюро «ГОРОДЕЦ», 1997. – 80 с.
11. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : [монографія] / [В.В. Комаров, В.І. Тертишников, В.В. Баранкова та ін.]; за заг. ред. професора В.В. Комарова. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 928 с.
12. Громошина Н.А. Упрощение процесса: все ли сделано правильно? / Н.А. Громошина // Lex Russica. Научные труды МГЮА. – 2004. – № 1. – С. 181–186.
13. Свідерська М.В. Порівняльна характеристика судового наказу, судового рішення та виконавчого напису нотаріуса / М.В. Свідерська // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 117–119.